

УДК [391-055.2:746.1/.3]:069(477.83/.86)"18/195"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.06.1419>

ПІДГІРСЬКІ ЖІНОЧІ ВЗОРИСТІ СОРОЧКИ

Олена НИКОРАК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0887-8929>
докторка мистецтвознавства, професорка,
провідна наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: olenanykorak@gmail.com

Тетяна КУЦІР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6522-0640>
кандидатка мистецтвознавства,
наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: sonechko_29@ukr.net

Юрій ЮСИПЧУК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7130-2338>
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Навчально-науковий Інститут мистецтв;
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
кафедра методики викладання образотворчого,
декоративно-прикладного мистецтва та дизайну,
вул. Грушевського, 33/6, м. Івано-Франківськ, Україна,
e-mail: yusupchuk@meta.ua

Віктор БІЛИЙ

ORCID ID: <http://orcid.org/000-0002-7107-4862>
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Косівський інститут прикладного та
декоративного мистецтва ЛНАМ,
відділ образотворчого мистецтва та академічних дисциплін,
вул. А. Міцкевича, 2, 78601, м. Косів,
Івано-Франківська обл., Україна
e-mail: biluy61@meta.ua

У статті досліджуються художні особливості підгірських жіночих взористих сорочок. У наявній на сьогодні науковій літературі є лише окремі згадки про це явище. Відсутність комплексного аналізу найприкметніших ознак своєрідності декору підгірських жіночих взористих сорочок, визначення актуальності і новизни дослідження.

Мета статті — виявити художньо-стилістичні особливості тканого та вишитого декору підгірських жіночих взористих сорочок, з'ясувати основні принципи поєднання оздоб, виконаної різними техніками, у єдину гармонійно цілісну композицію.

Об'єктом дослідження є збережені у музеях Львівської та Івано-Франківської областей жіночі сорочки та зразки вишивки із Підгір'я, а *предметом* — художні особливості їхнього тканого та вишитого декору.

Методологічною основою роботи стали мистецтвознавчий, структурний та порівняльний аналізи принципів формування схем композиції, окремих орнаментальних мотивів, які сприяли виявленню характерних ознак жіночих взористих сорочок Підгір'я другої половини XIX — першої половини XX ст.

Джерельною базою запропонованої розвідки послужили: фахові публікації українських вчених у галузі традиційного ткацтва та вишивки, а також речові пам'ятки (сорочки та їхні фрагменти, зокрема уставки із збірок Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького (Львів) (МНАП), Музею етнографії та художнього промислу ІН НАН України (Львів) (МЕХП), Національного музею у Львові ім. А. Шептицького (Львів) (МНЛ), Стрийського краєзнавчого музею «Верховина» (Стрий) (СКМ), Музею Жидачівської землі (Жидачів) (МЖЗ), Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського (Коломия) (НМНМГП).

У статті охарактеризовано основні типи оздоблення жіночих взористих сорочок Підгір'я, виявлено варіативність схем композиції і кольорової гами, особливості поєднання тканого і вишитого, та декору, виконаного змережуванням, прослідковано еволюцію композиційних схем та мотивів орнаменту. У другій половині XIX ст. основною оздобою жіночих сорочок Підгір'я були ткані уставки, виконані техніками перебору, перетику, полотняного, репсового та саржевого ткання. У кінці XIX — на початку XX ст. уставки по периметру прикрашали рослинними візерунками, вишитими технікою «хрестик», доповненою «соснівкою», «циркою» із додатковою ниткою, «низинним шнурком», «кривулькою». Уставку з верхньою частиною рукава та підлами з'єднували за допомогою «подільської розшивки», яка об'єднувала тканий та вишитий декор. У першій половині XX ст. поступово відбувається перехід від тканій оздоб до вишитої. Спершу ткані геометричні візерунки імітували за допомогою вишивальної техніки «заволікання», згодом у децю спрощеному вигляді їх відтворювали «занизуванням» та хрестиком. Врешті, композиція уставки спрощується до трьох горизонтальних стрічок (широкої основної та двох «поверхниць») рослинних орнаментів різного ступеня стилізації — від суттєво геометризованих до натуралістично потрактованих.

Вивчення взористотканих сорочок Підгір'я показало варіативність поєднання тканого та вишитого декору, а також поступовий перехід в оздобі від ткацтва до вишивки, який відбувся у першій половині XX ст.

Ключові слова: сорочка, узоротканий, ткацтво, вишивка, орнамент, Підгір'я, Жидачів, Калуш.

УДК [391-055.2:746.1/.3]:069(477.83/.86)"18/195"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.06.1419>

FEMALE PATTERNED SOROCHKAS (SHIRTS) FROM THE PIDHIRIA REGION

Olena NYKORAK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0887-8929>

Doctor of Art Studies, professor, Leading Researcher,
Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Folk Art Department,
15, Svoboda Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: olenanykorak@gmail.com

Tetiana KUTSYR

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6522-0640>

Candidate of Art Studies (Ph. D), Researcher,
Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine,
Folk Art Department,
15, Svoboda Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: sonechko_29@ukr.net

Yurii YUSYPCHUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7130-2338>

Candidate of Art Studies (Ph. D), Associate Professor
Education-Scientific Institute of Art;
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Department of Visual Arts, Decorative and Applied Arts,
and Design Methods of Teaching,
33/6, Hrushevskui str., Ivano-Frankivsk, Ukraine,
e-mail: yusupchuk@meta.ua

Victor BILYJ

Candidate of Art Studies (Ph. D), Associate Professor
Kosiv Institute of Applied and Decorative Art LNAA,
Department of Fine Art and Academic Disciplines
2, Adam Mitskevych str., 78601,
Kosiv, Ivano-Frankivsk region, Ukraine
e-mail: biluy61@meta.ua

In the article, the artistic features of female patterned sorochkas (shirts) from the Pidhiria region are studied. There are only a few references to this phenomenon in the scientific literature available today. The lack of a comprehensive analysis of the most noticeable signs of the originality of the decor of the Pidhiria female patterned shirts determined the relevance and novelty of the study.

The article purpose is to reveal the artistic and stylistic features of the woven and embroidered decor of female patterned shirts from the Pidhiria Region, to find out the basic principles of combining the embellishments, made by various techniques, into one, harmoniously integrated composition.

The research *object* is the female shirts and the embroidery samples from the Pidhiria Region preserved in the Lviv and Ivano-Frankivsk regions museums, and *the subject* is the artistic features of their woven and embroidered decor.

The art analysis, structural and comparative methods are the methodological basis of the work. They were used to identify the principles of the composition schemes formation, as well as individual ornamental motifs.

The source base of the research was: professional publications by Ukrainian scientists in the field of traditional weaving and embroidery, as well as material items (shirts and their fragments, including yokes from Klementii Sheptytskyi Museum of Folk Architecture and Rural Life (Lviv), Museum of Ethnography and Applied Arts of Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv), Andrey Sheptytskyi National Museum in Lviv, Stryi Museum of Local History «Verkhovyna», Museum of Zhydachiv Land, and National Museum of Hutsul & Pokuttia Region Folk Art (Kolomyia) collections).

In the article the main types of the female patterned shirts decoration from the Pidhiria Region are distinguished, as well as the variability of composition schemes and color combinations, features of the merger between woven, embroidered, and lace decor have been revealed, and the evolution of compositional schemes and ornament motifs have been traced. In the second half of the XIX century, the main decoration of the female shirts from the Pidhiria Region was woven ustavkas (the part of the female shirt, a variant of the yoke), made using the techniques of pick-up twill, plain and reps weaving in the rigid heddle loom. At the end of the XIX — at the beginning of the XX centuries, the yokes around the perimeter were decorated with plant patterns embroidered using the cross stitch technique, as well as unique techniques like «sosnivka», «tsyrka» with an additional thread, «nyzynnyi shnurok» (stem stitch), «kryvulka». The yoke with the sleeve upper part and with body upper front was connected with the help of a lace technique calls «podilska rozshyvka», which combined woven and embroidered decor into a single whole. In the first half of the XX century, there was a phased passing from woven decoration to embroidered.

The study of the patterned shirts from the Pidhiria Region showed the variability of the combination between woven and embroidered decor, as well as the gradual passing in decoration from weaving to embroidery, which took place in the first half of the XX century.

Keywords: sorochka (shirt), patterned, weaving, embroidery, ornament, the Pidhiria Region, Zhydachiv, Kalush.

Вступ. Старовинні узорноткані сорочки Підгір'я, зокрема Жидачівського р-ну Львівської та Калузького р-ну Івано-Франківської областей, позначені яскравою мистецькою своєрідністю. Вони відзначаються насиченим колоритом, оригінальним поєднанням тканого та вишитого декору, лаконічними абрисами мотивів, сталою композицією.

Тенденція до зацікавлення локальними особливостями декору традиційної ноші, яка активізувалася після Революції гідності, зумовлює поглиблений підхід до вивчення цього питання. Окреслені у наявній на сьогодні мистецтвознавчій літературі загальні риси тканих та вишитих компонентів одягу західноукраїнських історико-етнографічних районів потребують докладнішого розпрацювання та уточнення відповідно до суспільного запиту.

Єдиним на сьогодні альбомом, у якому представлені оздоблені ткацтвом та вишивкою сорочки Підгір'я є «Вишивка Жидачівщини» (2019) [1], який був опублікований на основі виставки жидачівського народного вбрання зі збірки Музею народної архітектури та побуту у Львові ім. К. Шептицького. Попри окреслений у ньому ареал дослідження як «Жидачівщина — це один з небагатьох етнорайонів, де вишивка тісно поєднана з ткацтвом...» [1, с. 3], вміщений в альбомі багатий ілюстративний матеріал, що містить зразки узорноткані та вишиті, має тенденцію до відображення сорочок, оздоблених лише вишивкою. Однак, науковий аналіз особливостей поєднання ткацтва з вишивкою, притаманних цьому осередку народного мистецтва, відсутній. Крім того, окреслення ареалу дослідження не є цілком коректним, оскільки такий принцип оздоблення сорочок притаманний також і селам Калущини неподалік кордону зі Львівською областю. Ілюстративний матеріал цього ж альбому вміщує, наприклад, жіночу сорочку із с. Збора Калузького р-ну Івано-Франківської області.

Фрагментарна, найчастіше одним реченням, інформація про особливості підгірських узорнотканих сорочок зустрічається і в окремих виданнях, присвячених українському традиційному вбранню [2] та вишивці [3]. Так, наприклад, І. Гургула при аналізі бойківського одягу писала, що «У с. Чертіж ... та сусідніх поширені квіткові вишивки по білому полотну та верхньому сукняному одягу. Вишивки ясних кольорів приваблюють композиванням м'яких

квітучих гірлянд» [4, с. 14]. У каталозі виставки народної вишивки (Національний музей, 1936 р.) відзначено художню довершеність «мозаїкових квітів» рослинних візерунків Жидачівщини [5, с. 4]. Проте, дуже загальна інформація про особливості декору жіночих сорочок Підгір'я не відображає мистецьких особливостей цього явища та не може бути використана з практичною метою — для атрибуції збережених артефактів, для відновлення пошкоджених зразків, для створення копій чи дизайнерських розробок нових колекцій вбрання.

Тому, *мета* пропонованої наукової розвідки полягає у з'ясуванні художньо-стилістичних особливостей тканого та вишитого декору підгірських жіночих взористих сорочок, виявленні основних принципів поєднання оздоби, виконаної різними техніками, у єдину гармонійно цілісну композицію.

Географічні межі дослідження — південна частина Жидачівського р-ну Львівської обл. (із 2020 р. частина Стрийського р-ну Львівської обл.), зокрема, сс. Чертіж, Зарічне, Володимирці, Монастирець, Подорожне, а також північно-східна частина Калузького р-ну Івано-Франківської обл. — сс. Станькова, Збора, Негівці, Верхня. Саме із цих сіл походять музейні пам'ятки (найбільше із сс. Чертіж та Володимирці Жидачівського р-ну Львівської обл.), аналіз декору яких становить основу цієї статті.

Основна частина. Жіночі сорочки на цих теренах виготовляли з домотканого лляного «куживного», дещо рідше конопляного відбіленого полотна, за традиційним для Опілля, Волині, Полісся та інших регіонів України уставковим кроєм по пітканню. Основний узорнотканий декор у них розташований

Іл. 1. Дорош Ю. Старі жінки під церквою. Перша пол. XX ст. Фототека ІН НАНУ. 11245

Іл. 2. Сорочка жіноча (фрагмент). Початок ХХ ст., с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-9757

Іл. 3. Уставка жіночої сорочки (фрагмент). Початок ХХ ст., с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-9757

по лінії плеча, у вигляді прямокутної — видовженої горизонтально (20 x 19,5 см), іноді квадратної (19 x 19 см, 21 x 21 см) вставки «уставки». Вона створена техніками перетику і перебору «в перебори», «зі заборами», «на забори» [6]. Додаткові компоненти оздоблення уставок (з трьох сторін)

створені змережуванням «подільською розшивкою» (часто з одинарною повітряною петлею) та вишивкою (хрестиком, рахунковою гладдю, «соснівкою»¹, «низинним шнурком», швом «цирка» із додатковою ниткою, «кривулькою»)².

Сорочки з домінуючим узоротканим декором уставок були прототипами пізніших виробів цього ареалу, оздоблених вишивкою техніками «заволікання», «занизування», що імітували «перебір», рахунковою гладдю та хрестиком.

Традиційною для підгірських уставок є тридільна схема розташування поперечно-смугового орнаменту «забір» (іл. 1), при якій центральна, найширша сформована геометричними й стилізовано-рослинними мотивами. Провідні, укладені поряд горизонтально — ромби, найчастіше концентричної будови із вписаними в них восьмипелюстковими розетами, завершені здебільшого скісними зубчастими виступами.

У зовнішніх трикутних площинах смуги (утворених між ромбами) симетрично до її середини розміщено плавні за абрисами гачкоподібні мотиви «баранячі ріжки» (іл. 2). Вони певним чином контрастували з прямолінійним силуетом інших мотивів орнаменту (розетами, хрещатими фігурами) і поживлявали сприйняття всієї композиції. Завдяки тому, що ткані взористі ділянки створені пурпурово-червоним (або вишневим) пітканням переважали над пробілами полотна, орнамент сприймався як ажур, а контрастні за тоном білі просвіти тла сприяли кращому виявленню форм мотивів. Ще більшої чіткості орнаментальній смугі додавала вузька стрічка темно-синього кольору, що горизонтально її перетинала по центру і підкреслювала окремі елементи розет, ромбів та інших мотивів [7].

Іноді основу взористої смуги «забір» формували ромби вписані одні в інші з гачкоподібним силуетом й розділені хрещатими фігурами, а між ними — симетрично до центру укладені аналогічні за абрисами півромби (с. Чертіж, Жидачівського р-ну) [8].

¹ Соснівка — декоративний шов візуально схожий на «ретязь», утворений діагональним почерговим (у кіску) накладанням стібків. Проте, на відміну від «ретязя», у якому рух від стібка до стібка є вертикальним, у «соснівці» він горизонтальний. На лицьовій площині виробу «соснівка» має нижчий рельєф, ніж «ретязь».

² Крім обрамлення уставок, вишивкою оздоблені манжети, комір та пазуха сорочки.

При найрізноманітніших варіантах поєднання провідних мотивів — ромбів, розет, хрестів і щораз іншому трактуванні їх форм та внутрішньому заповненні дрібними елементами, середина взористої площини завжди виділялася, контрастним за тоном темно-синім (або чорним) кольором.

Певним акцентом до головної, щільно заповненої орнаментом червоної площини уставки є симетрично розташовані знизу і зверху «поверхниці». Це значно вужчі дрібнозористі групи смуг, що об'єднують гладкоткані (репсом) пурпурово-червоні безузорні ділянки між якими графічно чітко вимальовується узороткана стрічка з невеликих темно-синіх розеток, розділених перехрестями або мініатюрних павучків (іл. 3). Завдяки тональному контрасту просвіти білого тла між ними ще більше увиразнюють ці маленькі мотиви й узористий пасочок загалом. Такі «поверхниці», за колоритом перегакуються з центральною темно-синьою стрічкою основного орнаменту. Чорні гладкоткані «перетиком», а найбільше дрібновізерунчасті компоненти декору творять ритміку в межах основної і підпорядкованих їй площин «забору», а загалом об'єднують їх у цілісну композицію. Цей компонент декору уставки, в якому теж переважає червона барва і лише окремі елементи підкреслені темно-синьою, дещо пом'якшує напружений ритм укладу складних за конфігурацією мотивів центральної площини «забору». Водночас дрібнозористі групи стрічок є контрастом до неї, вони візуально зупиняють ритміку по вертикалі й підкреслюють нижній поперечносмугастий край уставки.

Вище неї, з протилежної сторони, в напрямку до коміра сорочки зазвичай розташовані щораз вужчі червоні (іноді чорні) взористоткані стрічки, які формують затухаючий до верху ритм і творять плавний перехід від насиченої тканим декором головної площини до однотонного білого тла сорочки. Ці стрічки найчастіше створені позмінним чергуванням по горизонталі мініатюрних ромбиків та хрестиків, або червоними, а деколи чорними орнаментальними мотивами «павучки». Іноді розташовували їх з однаковим або чимраз більшим інтервалом, який підкреслював спадаючий до верху ритм.

Якщо провести вісь симетрії по горизонталі через найширшу орнаментальну смугу уставки, то верхня і нижня її частини не були симетричними. Так, унизу кількість візерунків була меншою, а їхнє орнамен-

Іл. 4. Сорочка жіноча (фрагмент). Початок ХХ ст., с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МЕХП ЕП-80430

Іл. 5. Уставка і комір жіночої сорочки (фрагмент). Початок ХХ ст., с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МЕХП ЕП-80430

тальне наповнення — багатшим. Затухаючий доверху ритм (у напрямку коміра), натомість, був сформований більшою кількістю щораз вужчих стрічок

Іл. 6. Сорочка жіноча (фрагмент). Початок ХХ ст., с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-9141. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019. С. 10

(від 3 до 7—8) із повтором простих мотивів, або ж із чергування заповнених дрібними мотивами смуг із гладкотканими репсом елементами (іл. 4).

У цих, як і інших компонентах декору вузьких стрічок, переважав червоний колір, іноді підсилений ледь помітними гладкотканими чорними пасочками, які акцентували вертикальну ритміку. Вони певним чином перегукувалися з тими чорними стрічками, що формували орнамент основної частини уставки. Домінуючий червоний колір об'єднував усі складові декору й сприяв досягненню цілісності композиції дрібнозористих уставок цього осередку Підгір'я.

Тканий забір — центральну частину уставки інколи доповнювали вишивкою (часто хрестиком) [9]. До монохромного орнаменту, виконаного червоним, додавали синіх, зелених, жовтих та помаранчевих барв (іл. 5). У такий спосіб ущільнювали візерунок, надаючи йому більшої насиченості, наповненості кольоровими плямами та лініями. Крім того, це сприяло об'єднанню окремих елементів оздобленого плечової частини виробу (тканий забір, змережування, підуставковий вишитий візерунок) в єдину органічно цілісну композицію, яка перегукувалася

Іл. 7. Уставка жіночої сорочки (фрагмент). Початок ХХ ст., с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-9141. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019. С. 11

із щільно зашитими хрестиком коміром та манжетами сорочки.

Порівняно з насиченим пурпурово-червоним, тонально згармонізованим кольором узоротканих уставок набагато яскравішим, поліхромним є її обрамлення, створене іншими техніками — вишивки, змережування. Воно включає більшу кількість дзвінких, іноді контрастних сполук. Зокрема, бічні краї (місця з'єднання уставок з передньою і задньою пілками сорочки) та нижній поперечний край (котрий долучали до верхньої частини рукава) традиційно оздоблений змережувальним швом «подільська розшивка», який водночас виконував декоративну функцію. Цього досягали поперемином чер-

гунанням однакової (по 4—5 см) довжини відрізків з'єднувального шва декількох кольорів червоного, темно-синього (або чорного), бордового чи теракотового, які творили суцільну мережану смугу. Послідовністю їхнього укладу та варіативністю поєднання різної кількості барвистої пряжі досягали щораз іншого ефекту оздоблення. Такий «перекладуваний» шов обрамляв нижній (горизонтальний) і бічні (вертикальні) краї уставки.

Кольорова гама змережування залежала від тканого чи вишитого центрального, а також від вишитих обабіч нього візерунків. Так, коли центральний орнамент був чорним, змережування виконували чорною ниткою всуціль, іноді червоними і чорними або ж із повтором синіх, зелених та фіолетових барв вишитих квіткових мотивів. Домінантний у композиції червоний орнамент часто обрамляли за допомогою чергування червоного та чорного у «розшивці» (іл. 6), чи червоного, синього, фіолетового, зеленого та чорного у різноманітних варіаціях. У виробках 40-х рр. (передвоєнних чи повоєнних) у змережуванні з'являється ще жовта барва, непритаманна сорочкам кінця XIX — початку XX ст.

Переходом від ткані уставки до змережування були два ряди «цирки» з додатковою ниткою переважуючого кольору (червоного, бордового, фіолетового, синього), розміщені у більшості виробів Підгір'я по лінії з'єднання уставки з рукавом, інколи — в один ряд вздовж з'єднання цієї деталі із пілками сорочки. Крім графічного завершення ткані композиції, цей спосіб декору створював контраст між щільно заповненою, об'ємною, виступаючою стрічкою та ажурним змережуванням (іл. 7).

На Калушині обрамлення узоротканих чи вишитих уставок по лінії пришивання пілок та рукава мало свої особливості. Часто смуга «подільської розшивки» по низу плечової вставки була одного кольору. По лінії пришивання пілок замість «розшивки» (як на Жидачівщині) використовували кольорову «со-снівку» у два ряди, один з яких мав трикутні виступи [10]. У них почергово змінювалися дві барви (чорна та червона), рідше — три і більше відповідно до переважуючих у вишивці кольорів. Таке ж оздоблення застосовували для вікінчення манжетів (біля розрізу рукава) [11].

Значно вибагливішим і складнішим компонентом вікінчення уставки був вишитий віночок барвистого

Іл. 8. Уставки жіночої сорочки (фрагмент). Початок XX ст., с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-9181. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климентія Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019. С. 15

квіткового орнаменту розташованого зовні мережаного шва. Він сформований з дрібних рослинних мотивів (троянд, пуп'янків, листочків), для яких характерне плавне окреслення форм і багатоклірність. За цими параметрами такі компоненти декору, створені технікою вишивки, контрастували з головною взористотканою червоною площиною та з доміантною геометричною орнаментикою уставки. У сукупності вони формували вишукане оздоблення сорочки, в якому всі складові були органічно цілісні, доповнювали й збагачували один одного (іл. 8).

У порівнянні із рослинними хрестиковими візерунками Дрогобиччини, жидачівські та калуські відзначаються більшою деталізацією та ширшою гамою використаних кольорів, тоді як у селах навколо Дрогобича віддавали перевагу чітким графічно довершеним орнаментам, виконаним чорними нитками із незначним вкрапленням червоної. Мотиви у дрогобицьких візерунках щільно укладені у межах смуги, а просвіти між ними лише підкреслюють чіткість накреслення основних елементів. Порівняно з ними, жидачівські мають делікатніший та легший вигляд. Дрібні мотиви у них групуються за принципом «квітка — два пуп'янки», «квітка — два листки»,

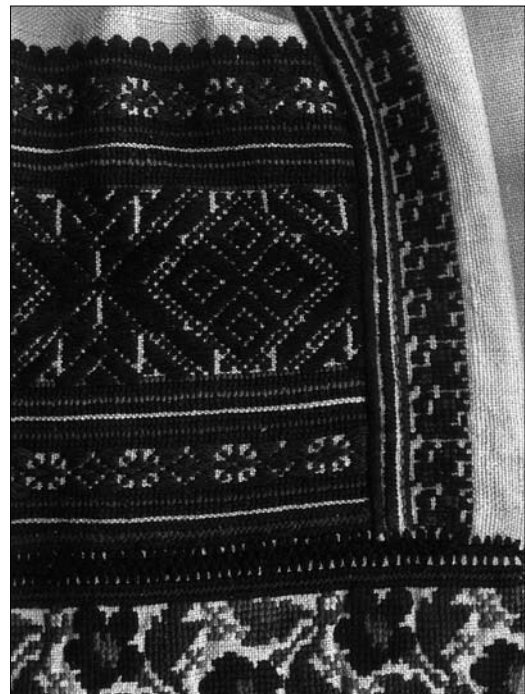
Іл. 9. Сорочка жіноча (фрагмент). Початок ХХ ст., с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-9199. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019. С. 16

Іл. 10. Сорочка жіноча (фрагмент). Початок ХХ ст., с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-19213. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019. С. 18

Іл. 11. Сорочка жіноча (фрагмент). 20—30-ті рр. ХХ ст., с. Збора Калуського р-ну Івано-Франківської обл. МНАП АП-11904. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019. С. 20

Іл. 12. Уставка жіночої сорочки (фрагмент). 20—30-ті рр. ХХ ст., с. Збора Калуського р-ну Івано-Франківської обл. МНАП АП-11904. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019. С. 21

«квітка — пуп'янок — листок» у вужчих, та «квіт-ка — пуп'янок — три листки» або ж у інших комбінаціях — у ширших (іл. 9). Їм також властивий лаконічний силует (як і дрогобицькій групі), проте наявність більшої кількості просвітів між елементами композиції з одного боку, сприяє кращому їх прочитанню, а з іншого — створює відчуття плавного переходу від орнаментально та колористично насиченої уставки до однотонного безузорного полотнища рукава (іл. 10).

Рослинні мотиви Калушини, порівняно із жидачівськими, геометризovanіші, а також в них частіше, аніж в останніх зустрічається симетричний уклад мотивів у стрічках.

Оздобу тканих уставок у сорочках Підгір'я інколи імітували за допомогою вишивальних швів. Перебір центрального візерунка та вужчих бічних смуг виконували «заволіканням» чи «занизуванням», які точно відтворювали ткані орнаменти, хрестиком, інколи «кривулькою»; репсові гладкі стрічки — хрестиком, «настилом» чи рахованою гладдю, фактуру яких урізноманітнювали ряди «соснівки». Прагнувши до якомога точнішого відтворення тканого першовзірця, майстрині спершу в найдрібніших деталях імітували за допомогою вишивальних технік мотиви орнаментів, їх поєднання між собою в загальну композицію (іл. 11—12).

Відповідно до тканих, вишиті уставки на перших порах також мали несиметричну будову щодо горизонтальної лінії симетрії. У нижній її частині візерунків було менше, вони були ширшими та наповненими складнішими за накресленням мотивами, тоді як у верхній, розташовували однотонні стрічки, які, щораз звужувались і завершували композицію [12].

Згодом відбуваються певні трансформації, зумовлені зміною техніки виконання декору. Затухаючи до коміра групи стрічок, характерні для тканих уставок, зникають у вишитих зразках, будова яких поступово полегшується, а кількість «поверхниць» навколо «забору» зменшується (іл. 13). Від техніки «заволікання», що повністю імітувало тканій візерунок, майстрині переходять до «занизування», змінюючи відповідно накреслення мотивів. Складно почленовані ромби із вписаними в них різноманітними фігурами, у яких одні орнаментальні елементи плавно переходять в інші, спрощують, залишаючи незмінним центральний ромб із мотивом ружі посередині.

Іл. 13. Олексів Магда. Уставка жіночої сорочки (фрагмент). 1926 р., с. Негівці Калузького р-ну Івано-Франківської обл. З колекції подружжя Косовичів-Григораків. НМНМГП Кн.-24559

Іл. 14. Уставка жіночої сорочки (фрагмент). Перша пол. XX ст., с. Володимирці Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-6717. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019. С. 30

Крім «занизування», такі більш прості орнаментальні схеми могли виконувати також хрестиком. Зразки уставок із подібним декором походять, переважно, із Калушини. Зберігаючи загальну структуру, яка відповідає тканим взірцям, — ширина смуги, схема укладання мотивів ромбів один в один, центральний з яких із гачкоподібним завершенням, — майстрині виділяли кольором (синім, червоним, жовтим) центр мотивів та основні конструктивні лінії орнаменту. Яскраві барви змінювали візерункову ритміку із розміреної на акцентну.

На наступному етапі трансформації декору уставок сорочок відбувся перехід від геометричних орна-

Іл. 15. Сорочка жіноча (фрагмент). Перша пол. XX ст., с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-20040. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019. С. 32

Іл. 16. Пазуха жіночої сорочки (фрагмент). Перша пол. XX ст. Жидачівщина. Постійна експозиція Львівського історичного музею

ментальних мотивів до рослинних геометризованих (згодом рослинних досить натуралістично потрактованих) та зменшення кількості вишивальних швів у одному зразку із доміантою хрестика. Складну ба-

гатокомпонентну та багатоярусну композицію тканих уставок поступово замінюють вишиті зразки із трьох смуг, центральну ширшу з яких обрамляють дві вузьчі «поверхниці». Натомість, саме накреслення мотивів, кількість допоміжних елементів, таких як галузки, пуп'янки, листочки, значно збільшується (іл. 14). Отже, давніші зразки лаконічніші, а новіші містять більше деталей і світлотіньових вальорів. Порівнюючи їх із тканими уставками, не зважаючи на перехід від геометричних мотивів до рослинних, відзначаємо збереження загальної ритміки композиції, притаманної тканим зразкам.

На теренах Підгір'я побутувало кілька типів рослинних візерунків: лаконічні геометризовані на незашитому тлі, визначальною особливістю яких був щільніший уклад мотивів у композиційній схемі, ритм яких відповідав тканим прототипам. Їх часто використовували у «поверхницях», та в підуставкових площинах, смугах навколо уставки, манжетах та пазухах сорочок, рідше — як центральну смугу уставки. Так, наприклад, у сорочці із с. Чертіж на Жидачівщині [4] рослинні мотиви навколо уставки виконані у тій самій, що й ткани частина, червоно-чорній гамі. У їхній основі — прості геометричні форми кола та трикутника, уклад яких у стрічковій композиції та відповідне кольорове акцентування створюють асоціацію із рослинною галузкою. Не менш органічно виглядає доволі широка кольорова підуставкова смуга лаконічно потрактованих троянд, укладених за схемою квітка-пуп'янок листок із Музею етнографії та художнього промислу [13]. Для збереження спільної із тканим орнаментом ритміки кожен із елементів вишитої смуги складається із дрібних кольорових плям, які, проте, не руйнують, а урізноманітнюють лаконічні силуети мотивів.

Наступну групу становлять сильно геометризовані рослинні мотиви, зведені до умовної схеми на зашитому зазвичай чорними нитками, тлі. Такі орнаментальні композиції розташовували на комірах та манжетах виробів. Їхні абриси були близькими до геометричних вишитих візерунків, які також використовували для декору тих самих деталей сорочки. Рослинні мотиви у цьому випадку укладали у ромб (частіше) або квадрат (рідше). В одній із сорочок із с. Чертіж [14] мотиви троянди та пуп'янка вписані у квадрати із почерговою зміною їх у смугі. Не зважаючи на темне тло та децю інше, менш вишукане,

трактування мотивів, аніж в уставці та підуставковій смузі, використання тих самих кольорів, принципу їх почергової зміни та збереження пропорційності дозволило поєднати декілька різних за шириною смуг в одну композицію.

На теренах Підгір'я поширеними також були розлогі рослинні композиції, зазвичай ширші за попередні, із натуралістичним трактуванням мотивів, інколи — зі світло-тіншовими переходами. Такими візерунками оздоблювали зазвичай центр уставки та пазухи сорочок (іл. 15). Показовою у цьому плані є сорочка із постійної експозиції Львівського історичного музею, пазуха якої оздоблена розлогою композицією із трьох смуг, центральну з яких становлять традиційні для Підгір'я троянди, укладені у галузку (в цьому випадку двоскладова схема троянда-пуп'янки), фланковані із двох сторін пагонами із висхідним ритмом. Мотиви у бічних смугах композиції укладені дещо більш розріджено, що дозволило втримати акцент на центральній, насиченій за наповненням (іл. 16).

На досліджуваних теренах, зокрема с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. [15; 16] та с. Збора Калуського р-ну Івано-Франківської обл. [11] побутували також однотипні за оздобленням сорочки з основним узоротканим орнаментом, у яких переважали темні кольори — домінуючий чорний в поєднанні з насиченим бордовим, синім, іноді фіолетовим. У мережаних та вишитих компонентах — до цих холодних барв іноді долучалися зелена, рожева, червона, жовта, голуба та ін.

У такій стриманій, тонально наближеній холодній колористиці виготовлялися узороткані сорочки та інші традиційні вироби одягового призначення для жінок старшого віку та ношення цього вбрання в часи посту і трауру. За орнаментально-композиційним вирішенням вони схожі з охарактеризованими уставками, у яких превалювали пурпурово-червоні барви, злегка підкреслені вкрапленням темно-синьої або чорної. Однак, зазвичай сорочки (як і інші компоненти одягу) для старших людей були значно ощадливіше оздоблені — менше наповнені взористотканим та вишитим орнаментом і мережкою.

Загалом, за системою декорування (мотивами орнаменту, схемами їх розташування, ритмікою, кольоровою гамою) взористоткані уставки сорочок, подібні з іншими одяговими та інтер'єрними виробами

Іл. 17. Сорочка жіноча (фрагмент). Перша пол. XX ст., с. Володимирці Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-8691. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019. С. 34

цього ареалу. Зокрема, вони схожі з узоротканими поділками спідниць «фартухів» [17; 18], запасок [19; 20], заборами переміток «приміток», а також пошивок, рушників тощо [21, с. 329—336, 439—440].

За місцем розташування основної взористої площини, мотивами орнаменту, схемами їх розташування та колоритом такі старовинні сорочки Підгір'я схожі з однотипними виробами Волині й Полісся [22, с. 9, 160, 181, 214, 324], Холмщини й Підляшшя [23]. Однак, особливістю жидачівських та калуських сорочок є те, що тканий декор в обрамленні вишитих доповнень до нього локалізований лише у верхній частині рукава — на уставках і вище них, тоді як волинські й поліські — іноді й по всьому рукаву горизонтально і вертикально та на пазусі. У сорочках Холмщини й Підляшшя — тканий декор крім уставки розташований і біля зап'ястя.

Аналоги однотипних сорочок з узоротканим орнаментом побутували й на терені Білорусі (особливо Берестейщині — етнічного ареалу, де проживають автохтонні українці) [24, іл. 44, 84, 116] та в Литві [25, с. 105—106].

Іл. 18. Сорочка жіноча (фрагмент). Перша пол. ХХ ст., с. Подорожне Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.). МНАП АП-6620. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Львів: Артклас, 2019.

Порівнюючи вишите оздоблення жіночих сорочок в межах центрів Підгір'я відзначаємо загальну подібність жидачівських та калуських зразків із однотипними виробами зі Стрия чи Дрогобича. Проте, у цих осередках виявлено значно менше сорочок, оздоблених «заволіканням» чи «занизуванням». Домінують хрестикові візерунки Дрогобиччини більш геометризовані, аніж жидачівські чи калуські. Їх вирізняє переважання червоно-чорної гами та максимально лаконічне трактування форм, щільний уклад мотивів у смугі. Для стрийської орнаментики, натомість, притаманна більша варіативність рослинних мотивів, оздоблення уставки однією широкою смугою, дублювання візерунку уставки у підуставковій смугі.

За накресленням рослинних мотивів, багатством кольорових зіставлень рослинні орнаменти Жидачів та Калуша близькі до вишитого оздоблення жіночих сорочок Яворівщини Львівської обл.. Від останніх вони відрізняються темнішою гамою із домінуючими чорними, темно-вишневими, фіолетовими та синіми барвами, більш лаконічними абрисами мотивів та щільнішим їх укладом у смуги (іл. 17).

Висновки. Охарактеризовані взористоткані сорочки Підгір'я є найкращим свідченням того, що міс-

цеві майстри (які ткали орнаментальні «забори» для уставок та інші взористі компоненти традиційного вбрання) та жінки (які шили й вишивали їх) володіли добрим естетичним смаком та багатоманітними технічними засобами, завдяки чому досягнуто досконалості композицій сорочок. Усі компоненти оздоблення (ткані, вишиті, мереживні,) добре продумані, взаємно підпорядковані й узгоджені між собою. При поєднанні цих технік декорування витримано почуття міри, рівноваги і гармонії, немає нічого випадкового й зайвого (іл. 18).

Отож, вивчення взористотканих жіночих сорочок Підгір'я показало, що за художньо-естетичними особливостями, рівнем виконавчої майстерності, багатством і варіативністю композицій це пам'ятки високої мистецької культури.

1. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Під ред. І. Вачкової. Львів: Артклас, 2019. 92 с.
2. Українське народне мистецтво: Вбрання. Під заг. ред. К.Г. Гуслистого. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. 325 с.
3. Кара-Васильєва Т.В. Історія української вишивки. Київ: Мистецтво, 2008. 463 с.
4. Гургула І. Народне мистецтво західних областей України. Київ: Мистецтво, 1966. 78 с.
5. Виставка народної вишивки. Львів: Накладом Національного музею у Львові, 1936. 14 с.
6. Сварник Л. Художні особливості народного одягу Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Вишивка Жидачівщини з колекції Музею народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького. Ч. 1. Під ред. І. Вачкової. Львів: Артклас, 2019. С. 4—5.
7. МНАП АП-9757, сорочка жіноча, с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
8. МНАП АП-9199, сорочка жіноча, с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
9. МНАП АП-80430, сорочка жіноча, с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
10. МЕХП ЕП-26340, уставки жіночої сорочки (фрагмент), Калушчина.
11. МНАП АП-11904, сорочка жіноча, с. Збора Калуського р-ну Івано-Франківської обл.
12. СКМ. Зразок вишивки з колекції О. Бачинської, с. Завій Калуського р-ну Івано-Франківської обл.

13. МЕХП ЕП-80430, сорочка жіноча, с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
 14. МНАП АП-20040, сорочка жіноча, с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
 15. МНАП АП-9181, сорочка жіноча, с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
 16. МНАП АП-19213, сорочка жіноча, с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
 17. МЕХП ЕП-78007, фартух, с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
 18. МНАП АП-9144, фартух с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
 19. МНАП АП-6701, запаска, с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
 20. МНАП АП-8991, запаска, с. Чертіж Жидачівського р-ну Львівської обл. (тепер Стрийський р-н Львівської обл.).
 21. Никорак О.І. *Українська народна тканина XIX—XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості*. Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України). Львів, 2004. 584 с.
 22. *Традиційні жіночі сорочки Волині й Західного Полісся. Збірка Волинського краєзнавчого музею. Каталог*. Упоряд. Л.А. Мирошніченко-Гусак, Т.О. Хомова. Луцьк, 2013. 86 с.
 23. Угнатюк І., Кара-Васильєва Т. Народний одяг українців Холмщини й Підляшшя. *Холмщина й Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Родовід, 1997. С. 177—214.
 24. Романюк М. *Беларускае народнае адзенне*. Мінськ: Беларусь, 1981. 473 с.
 25. *Lietuvių tradiciniai ir tautiniai drabužiai: tekstilė, grafika, tapyba. Katalogas*. Sudarytojos D. Bernotaitė-Beliauskienė, R. Rutkauskienė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2017. 512 psl.
- REFERENCES
- Vachkova, I. (Ed.). (2019). *Zhudachiv Region Embroidery from Klementii Sheptytskyi Museum of Folk Architecture and Rural Life (Part 1)*. Lviv: Artklas [in Ukrainian].
- Huslysty, K. (Ed.). (1961). *Ukrainian Folk Art: Clothing*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSR [in Ukrainian].
- Kara-Vasylieva, T. (2008). *History of Ukrainian Embroidery*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Hurhula, I. (1966). *Folk Art of Western Regions of Ukraine*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- (1936). *Folk Embroidery Exhibition*. Lviv: Nakladom Nacionalnoho muzeiu u Lvovi [in Ukrainian].
- Svarnyk, L. Artistic Features of Zhydachiv Region Folk Clothing from Klementii Sheptytskyi Museum of Folk Architecture and Rural Life Collection. In: *Zhudachiv Region Embroidery from Klementii Sheptytskyi Museum of Folk Architecture and Rural Life (Part 1, pp. 4—5)*. Lviv: Artklas [in Ukrainian].
- MFARL AP-9757, female shirts, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- MFARL AP-9199, female shirts, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- MFARL AP-80430, female shirts, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- MEAC EP-26340, the yoke of female shirts (fragment), Kalush Region.
- MFARL AP-11904, female shirts, Zbora village, Kalush district, Ivano-Fankivsk region.
- SMLH. An embroidery sample from the O. Bachynska collection, Zavii village, Kalush district, Ivano-Fankivsk region.
- MEAC EP-80430, female shirts, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- MFARL AP-20040, female shirts, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- MFARL AP-9181, female shirts, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- MFARL AP-19213, female shirts, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- MEAC EP-78007, skirt, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- MFARL AP-9144, skirt, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- MFARL AP-6701, female shirts, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- MFARL AP-8991, female shirts, Chertizh village, Zhydachiv district, Lviv region (Stryi district, Lviv region now).
- Nykorak, O. (2004). *The Ukrainian Traditional Folk Cloths of XIX and XX cc. Interior Cloths (Based on Materials from Ukrainian Western Regions (Part I))*. Lviv: Ethnology Institute of NAS of Ukraine [in Ukrainian].
- Myroshnychenko-Husak, L., & Khomova, T. (Eds.). (2013). *Traditional Female Shirts from Volyn and Western Polissia. Collection of Volyn Regional History Museum. Catalog*. Lutsk [in Ukrainian].
- Uhnatiuk, I., & Kara-Vasylieva, T. (1997). Folk Clothing of Ukrainians from Kholm and Pidliashshia Regions. In: *Kholm and Pidliashshia Regions. Historical and Ethnographic Research (pp. 177—214)*. Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
- Romaniuk, M. (1981). *Belorussian Folk Clothing*. Minsk: Belarus [in Belarusian].
- Bernotaite-Beliauskiene, D., & Rutkauskiene, R. (Eds.). (2017). *Lithuanian Traditional and National Clothes: Textiles, Graphics, Painting. Catalog*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus [in Lithuanian].